

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДАХ

Козубовський Р.В.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціології
та соціальної роботи*

Ужгородського національного університету,

Шелевер О.В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології*

Ужгородського національного університету

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE PUPILS OF PRIMARY SCHOOLS IN THE BOARDING HOUSES

Kozubovsky R.V.,

*candidate of pedagogic sciences,
associate professor of the department
of sociology and social work
of Uzhhorod National University,*

Shelever O.V.

*candidate of pedagogic sciences,
associate professor of the department
of psychology
of Uzhhorod National University*

Анотація

В статті розглядаються питання виховання учнів молодшого шкільного віку в школах-інтернатах. Наголошується, що значна частина цих дітей має серйозні відхилення в індивідуальному розвитку і поведінці. Вони потребують психологічної допомоги і підтримки.

Abstract

This article deals with the problem of education of primary schools' children in the boarding houses. It is underlined that many of these children have serious deviations in their individual development and behavior. They need psychological help and support.

Ключові слова: учні, початкова школа, відхилення, інтернати, психологічна підтримка.

Keywords: pupils, primary schools, deviations, boarding houses, psychological support.

В останні роки збільшується кількість дітей з девіантною поведінкою, в тому числі й серед молодших школярів. Відхилення у поведінці особистості, які входять у протиріччя з юридичними, мо-

ральними, етичними, соціальними нормами суспільства, прийнято називати девіаціями, а поведінку – девіантною (від лат. – *deviatio* – відхилення), тобто, девіантна поведінка – це окремі вчинки, які не відповідають загальноприйнятим нормам і правилам поведінки в суспільстві.

Згідно енциклопедичного словника-довідника, девіація – це соціальна поведінка, яка є відхиленням від поведінки «нормальної», соціально прийнятної в конкретному суспільстві [1, с.108].

Різні аспекти девіантної поведінки досліджуються вітчизняними вченими (М.Бурмака, Е.Драніщева, З.Зайцева, Н.Максимова, В.Оржиховська, Є.Петухов, Л.Пилипенко, М.Синьов, В.Татенко, Т.Титаренко, М.Фіцула та ін.), проте недостатньо дослідженими залишаються питання девіантної поведінки учнів інтернатних закладів. Водночас, аналіз наукової літератури і власний досвід роботи в загальноосвітній школі і школі-інтернаті свідчить про те, що вихованці шкіл-інтернатів – це специфічна категорія дітей з притаманними тільки їм характеристиками властивостями. Більшість вчених [2-4] відзначають, що діти, які виховуються в інтернатних закладах, мають специфіку психічного розвитку, яка не може бути визначена за якимись чіткими критеріями норми і патології. Поза сім'єю розвиток дитини йде особливим шляхом, внаслідок чого у дітей формуються специфічні риси характеру, особлива поведінка, яка в багатьох випадках без відповідної виховної роботи з цими дітьми стає в майбутньому делінквентною. Тому спеціальну виховну роботу з такими дітьми слід починати якомога раніше, коли відхилення у формуванні особистості ще тільки починають проявлятися.

Важлива роль в цій роботі відводиться шкільній психологічній службі. Слід підкреслити, що робота психолога в інтернатних закладах є дуже складною і специфічною. В школі-інтернаті особливо гостро стоїть проблема відхилень у поведінці дітей, яких зазвичай відносять до категорії важковиховуваних. Іноді значні затрати часу і сил вихователів не дають задовільних результатів, породжуючи почуття безсилля і педагогічного песимізму. Основна причина труднощів тут пов'язана з невідповідністю традиційного виховного підходу (загалом, можливо, правильного) до індивідуально-психологічних особливостей того чи іншого вихованця, його опором апробованим, звичним для педагога методам виховного впливу. «Нестандартна» дитина інтернату, особливо та, яка має хронічні захворювання, акцентуовані риси особистості, психопатоподібні зміни характеру та інші особливості, потребує строго індивідуального підходу. Ця робота найбільш успішно здійснюється за допомогою шкільного психолога, центральне місце в практичній діяльності якого займає виявлення психологічних причин порушень у навчанні і поведінці окремих учнів і розробка заходів, спрямованих на усунення цих порушень.

Індивідуальний підхід до дитини – основний принцип роботи шкільного психолога. Він необхідний для: а) виявлення причин і визначення шляхів

попередження різного роду труднощів, які виникають в учнів; б) виявлення інтересів, потенційних здібностей з метою їх подальшого розвитку; в) формування індивідуальності особистості протягом всіх років навчання в школі-інтернаті.

Психолог школи-інтернату, опираючись на знання загальної, соціальної, вікової, педагогічної психології, педагогіки, визначає причини відхилень у поведінці учня і шляхи їх психолого-педагогічної корекції.

Пріоритетом в роботі психолога школи-інтернату є інтереси вихованців. Вся робота орієнтована на забезпечення дитині психологічно комфортної ситуації в школі, оптимальних умов розвитку особистості.

Діяльність психолога спрямована не просто на діагностику розвитку школярів, але на корекцію і профілактику відхилень. Психолог школи-інтернату здійснює психопрофілактичну, діагностичну, корекційну роботу, як і психолог в загальноосвітній школі, але проводити цю роботу йому доводиться в більш специфічних умовах і з більш специфічним за своїми психологічними характеристиками контингентом учнів.

Специфіка роботи психолога в школі-інтернаті чітко проявляється вже в процесі його перших контактів з новоприбулими в інтернат дітьми. Ці діти здебільшого бувають в пригніченому стані, зумовленому різкою зміною звичного способу життя, переживаннями, зв'язаними з вирішенням їх долі в різних інстанціях, розривом минулих міжособистісних зв'язків. Психотравмуюче значення має і певна невизначеність становища, побоювання, тривога щодо умов перебування в новій установі.

Підвищена чутливість, вразливість, психологічна напруга дитини в перші дні її перебування в школі-інтернаті вимагає особливо тактовного ставлення з боку педагогічного колективу, шкільного психолога.

Значна частина дітей, які потрапляють в інтернат, мають ті чи інші відхилення у формуванні особистості, стані здоров'я, про що йшла мова вище, і допускають зриви у поведінці.

Для того, щоб якнайшвидше відбулися позитивні зміни у поведінці і діяльності дитини, психологічній службі школи-інтернату необхідно:

1) вияснити всі причини, які зумовили небажану поведінку (здійснити психодіагностику);

2) розробити рекомендації для усунення цих причин на даний час і в майбутньому (для дорослих, щоб змінити ставлення до даної дитини і усунути педагогічні помилки, які були допущені, і для самої дитини);

3) домогтися того, щоб ці рекомендації були прийняті всіма людьми, які оточують конкретну дитину (вони повинні з ними погодитися і захотіти їх виконувати);

4) навчити всіх, включаючи дитину, виконувати розроблені рекомендації, тобто навчити їх новим відносинам, іншій поведінці, даючи їм необхідні для цього психолого-педагогічні знання;

5) здійснювати спостереження за виконанням рекомендацій, за взаємодією педагогічного колективу з учнем і, у випадку необхідності, внести відповідні корективи в цей процес;

б) продовжувати роботу до того часу, поки не будуть досягнуті позитивні зміни у поведінці, діяльності і взаємовідносинах всіх, хто був причетний до конкретного випадку.

Ці завдання можуть бути вирішені тільки за умови спільної роботи психолога і педагогічного колективу.

Узагальнення результатів досліджень багатьох учених [5-9], а також власний досвід роботи дає підставу зробити висновок про наявність певної системи надання психологічної допомоги і підтримки дітям молодшого шкільного віку, які виховуються в інтернатних установах, педагогічному колективу, а також батькам (опікунам). Ми розглядаємо психологічну допомогу дітям молодшого шкільного віку з порушеннями у розвитку як складну систему психологічних реабілітаційних впливів, спрямованих на підвищення соціальної активності, розвиток самостійності, зміцнення соціальної позиції особистості дитини, формування системи ціннісних установок та орієнтацій, розвиток інтелектуальних процесів, які відповідають психічним і фізичним можливостям дитини цього віку.

Важливе значення має вирішення часткових завдань: ліквідація вторинних особистісних реакцій на присутній психічний або фізичний дефект, неадекватний стиль сімейного виховання, госпіталізм та ін.

Існуючі сьогодні у світовій практиці види психологічної допомоги дітям та підліткам надзвичайно різноманітні. Вони розрізняються за характером завдань, що вирішуються спеціалістами, які працюють з дітьми та підлітками: педагогів, дефектологів, соціальних працівників, лікарів та ін. Ці відмінності формують ту чи іншу модель психологічної допомоги. Кожна з таких моделей опирається на власну теоретичну базу та визначає методи роботи, які використовуються.

За своїм характером психологічна допомога може полягати: а) в рекомендаціях, пов'язаних з подальшим навчанням і вихованням дитини, наприклад, направлення у спеціальні або допоміжні школи, спеціальні дитячі садки, на додаткові консультації психоневролога, логопеда, психолога-консультанта іншого профілю і т.д.; б) в рекомендації методів виховання, навчання; в) рекомендації з професійної орієнтації підлітків; г) у визначенні готовності дитини до шкільного навчання і виявленні причин труднощів у навчанні; д) у здійсненні психотерапевтичних та психокорекційних впливів.

Всі вказані види допомоги є психологічними у тому розумінні, що вони спрямовані на проблеми, які викликані психологічними причинами, і базуються на психологічному впливі. Так, наприклад, допомога у влаштуванні розумово відсталої дитини до допоміжної школи, здавалося б, не містить у собі нічого психологічного, а відноситься, скоріш, до сфери медицини та спеціальної педагогіки. Однак, це не зовсім так: по-перше, як правило, об'єктом

допомоги виявляються, перш за все батьки, які можуть гостро переживати відставання у розумовому розвитку своєї дитини або не помічати цього і опиратися переведенню дитини в допоміжну школу; по-друге, визначення ступеню і причин розумової відсталості засноване на психологічних знаннях особливостей дитини і потребує психологічних методів діагностики аномалій розвитку.

Відзначимо, що психологічну за своїм характером допомогу далеко не завжди надають самі психологи. Серед спеціалістів, діяльність яких пов'язана з визначенням такої допомоги, можуть бути лікарі-психіатри, психотерапевти, психоневрологи, педагоги, соціальні працівники, з якими повинен активно співпрацювати психолог.

Психологічну допомогу можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні психологічна допомога є системою психологічних впливів, спрямованих на виправлення недоліків у дітей в розвитку психологічних функцій та особистісних властивостей з метою запобігання подальшої соціальної деформації особистості. У вузькому розумінні – це один із способів психологічного впливу, направлений на гармонізацію розвитку особистості дитини, її соціальної активності, адаптації, формування адекватних міжособистісних відносин.

Складність та своєрідність психіки дитини з проблемами у розвитку потребує правильного методологічного підходу до процесу психологічної допомоги, тому розробка принципів як основоположних вихідних ідей незамінна в теорії і практиці психологічної допомоги.

Надзвичайно важливим є принцип особистісного підходу до дитини з проблемами у розвитку. В процесі психологічної допомоги не враховується якась окрема функція або ізольоване психічне явище, наприклад низький рівень інтелекту, а особистість в цілому з усіма її індивідуальними особливостями. Основоположник клієнт-центрованої терапії відомий американський учений-психотерапевт Роджерс [10] виділив три основні аспекти цього принципу: а) кожна особистість володіє безумовною цінністю і заслуговує поваги як така; б) кожна особистість у змозі бути відповідальною за себе; в) кожна особистість має право вибирати цінності і цілі, приймати самостійні рішення. Психолог повинен приймати будь-яку дитину та її батьків як унікальних, автономних індивідів, за якими визнається право вільного вибору, самовизначення, право жити власним життям.

Другий принцип – це казуальний принцип. Психологічна допомога дітям з порушеннями в розвитку повинна бути більше сконцентрована не на зовнішніх виявах відхилень в розвитку, а на дійсних джерелах, які породжують ці відхилення. Реалізація цього принципу сприяє ліквідації причин та джерел відхилень у психічному розвитку дитини. Складна ієрархія відносин між симптомами і їх причинами, структура дефекту визначить завдання і цілі психологічної допомоги.

Третій принцип – це принцип комплексності. Психологічну допомогу можна розглядати тільки в комплексі клінічних, психолого-педагогічних

впливів. Її ефективність в значній мірі залежить від врахування клінічних і педагогічних чинників у розвитку дитини. Наприклад, психолог повинен володіти повною інформацією про причини та специфіку її захворювання, подальшій тактиці лікування, строках госпіталізації, перспективах медичної реабілітації. Крім того, психолог повинен контактувати з медичним і педагогічним персоналом стаціонару, використовувати педагогічні характеристики.

Четвертий принцип – принцип діяльнісного підходу. Психологічна допомога повинна здійснюватися із врахуванням провідного виду діяльності дитини. Якщо це дошкільник, то в контексті ігрової діяльності, якщо учень, у навчальній. Крім того, необхідно орієнтуватися також на той вид діяльності, який є найбільш значимим для дитини. Це особливо важливо при роботі з дітьми та підлітками з вираженими емоційними порушеннями. Ефективність психологічної допомоги в певній мірі залежить від використання продуктивних видів діяльності дитини. Наприклад, малювання, конструювання та інших.

Система психологічної допомоги зазвичай включає 4 рівні. На першому рівні надається допомога психолога дітям безпосередньо в самому закладі; другий рівень передбачає допомогу команди психологів-професіоналів педагогічному колективу в його щоденній роботі; на третьому рівні надається допомога психологів, запрошених для вирішення проблем найбільш важковиховуваних дітей; четвертий рівень – допомога педагогічному колективу в підвищенні його кваліфікації.

Таким чином, психологічна служба школи-інтернату – це своєрідне поле взаємодії практичного шкільного психолога з учнями, з учителями і вихователями, батьками і медичним персоналом школи, в центрі якого повинні знаходитись інтереси дитини як особистості, яка формується. Тому важлива умова ефективності роботи психологічної служби – грамотна професійна взаємодія практичного психолога з педагогічним колективом школи-інтернату.

Найбільш важливими психологічними умовами ефективності шкільної психологічної служби є: реалізація у спільній роботі з педагогічним колективом можливостей, резервів розвитку учнів кожного віку; розвиток в навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей учнів кожного вікового періоду; створення в школі-інтернаті сприятливого для розвитку дітей психологічного клімату, який визначається, насамперед, продуктивним спілкуванням, гуманними взаємовідносинами, доброзичливою міжособистісною взаємодією дитини і дорослих (учителів, вихователів, батьків, медиків), дитини і дитячого колективу, найближчого оточення ровесників; професійна взаємодія психолога з колективом школи-інтернату.

Отже, психологічна служба в школах-інтернатах, дитячих будинках має свою специфіку, хоч її не можна розглядати окремо від розвитку психологічної служби в системі освіти в цілому. Основні напрямки, принципи, методи роботи психологів в школах-інтернатах, дитячих будинках, притулках і т.п. в основному співпадають з тими, які діють в загальноосвітніх установах. Разом з тим, безперечно, в діяльності психологів в інтернатних установах є свої особливості, які визначаються, перш за все: психологічними особливостями дітей, які потрапляють в ці установи; соціальною ситуацією розвитку, характерною для дітей даного контингенту; умовами навчання і виховання в школах-інтернатах; специфічним розвитком особистості дітей і підлітків в умовах інтернату; ускладненнями в поведінці дітей, які виховуються поза сім'єю.

Список літератури

1. Все про соціальну роботу: навчальний енциклопедичний словник-довідник / За ред. В. М. Пічі. Львів: Новий Світ – 2000, 2013. – 616 с.
2. Психолог в учреждении сиротского типа. – М.: Эслан, 2000. – 112 с.
3. Рычкова Н. А. Деадаптированное поведение детей: Диагностика, коррекция, психопрофилактика / Н. А. Рычкова. – М.: Академия, 2000. – 232 с.
4. Голик А. Н. Введение в педагогическую психиатрию / А. Н. Голик. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 104 с.
5. Олифиренко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска / Л. Я. Олифиренко. – М.: Академия, 2002. – 256 с.
6. Быков А. В., Шульга Т. И. Психологическая служба в учреждениях социально-педагогической помощи и поддержки детей и подростков / А. В. Быков, Т. И. Шульга. – М.: Академия, 2001. – 100 с.
7. Комплексное сопровождение и коррекция развития детей-сирот: социально-эмоциональные проблемы / Под ред. Л.М.Шипицыной и Е.И. Казаковой. – СПб: Институт специальной педагогики и психологии, 2000. – 108 с.
8. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии / И. И. Мамайчук. – СПб: Речь, 2001. – 220 с.
9. Опіка дітей і молоді в добу трансформації суспільного устрою. Монографія. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец К.Д., Ступарик Б.М. / За загальною редакцією Б.М.Ступарика. – Івано-Франківськ – Ужгород: Мистецька лінія, 2002. – 140 с.
10. Роджерс, К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М.: Прогресс, 1994. – 478 с.